

UPORABA CVETNONEDELJSKIH BUTAR NA SLOVENSKEM PODEŽELJU

Nena Židov

79

IZVLEČEK

V članku je predstavljena uporaba cvetnonedeljske butare na slovenskem podeželju. Zaradi vere v njeno čarobno moč, ki jo je pridobila z blagoslovom, in prepričanja, da lahko to posebno moč prenaša tudi drugam, je nastopala kot zaščitnica doma, domačih živali, zemljišč in pridelkov. Uporabljali so jo v številnih šegah ter za zdravljenje ljudi in živali. Po drugi svetovni vojni je začela sicer vera v čarobno moč cvetnonedeljskih butar zamirati, konec 20. stoletja pa so dobile nekatere nove funkcije.

Ključne besede: etnologija, Slovenija, podeželje, cvetna nedelja, cvetnonedeljske butare, šege, magija

ABSTRACT

The article presents the use of Palm Sunday bundles in the Slovene countryside. Because of the belief in the magic power the bundles obtained when they were blessed and the conviction that they were capable of transferring this special power elsewhere, the bundles were used to protect homes, domestic animals, land, and crops. They were further used in many customs and to heal people and animals. After the Second World War, the belief in the magic power of Palm Sunday bundles started to decline, but they acquired new functions in the late 20th century.

Keywords: Ethnology, Slovenia, countryside, Palm Sunday, Palm Sunday bundles, customs, magic

Cvetna nedelja in cvetnonedeljske butare

Cvetna nedelja je zadnja postna nedelja pred velikonočno nedeljo. Gre za staro krščansko šego, v Evropi izpričano v 9. stoletju, ki je verjetno prekrila predkrščansko obredje, povezano s svetim rastlinjem, ki naj bi vplivalo na rast, plodnost in imelo zdravilno in zaščitno moč. Kasneje je to vlogo prevzelo v cerkvi blagoslovljeno rastlinje. Na cvetno nedeljo se Cerkev spominja Kristusovega slovesnega vhoda v Jeruzalem in navdušenih množic, ki so po evangelijskem izročilu pred Kristusa na oslu metale palmove veje. V spomin na ta dogodek verniki na celotnem slovenskem etničnem ozemlju nosijo na cvetno nedeljo v cerkev blagoslavljat šope pomladnega zelenja – cvetnonedeljske butare (Turnšek 1944: 143; Kuret 1989: 114). Po ljudskem verovanju

Otroci s cvetnonedeljskimi butarami, Šmihel pri Novem mestu, 1925
(foto: Stanko Vurnik, Dokumentacija SEM).

dobi cvetnonedeljska butara po blagoslovu v cerkvi posebno moč, ki jo je potem mogoče z nje prenašati tudi drugam.

Butare se v različnih delih Slovenije razlikujejo glede na sestavo in obliko, različna pa so tudi poimenovanja. Najbolj razširjena so *butara*, *butarica* (Ljubljana in okolica, deloma Dolenjska); *presnec*, *presmec* (vzhodna Slovenija, Mežiška dolina, Podjuna); *beganica* (Gorenjska); *prajtelj*, *prantelj* (Rož, Ziljska dolina, Kanalska dolina, Zgornjesavska dolina); *potica* (Ljubno v Savinjski dolini, Gornji Grad); *presta* (Koroška), *rep* (Zasavje in okolica Laškega); *pegelj* (Kobansko); *drenek* (Bela krajina); *močerada* (Notranjska); *žegen*, *kravji žegen*, *živinski žegen*, *lesen žegen* (Dolenjska, Notranjska, Bela krajina, spodnja Savinjska dolina, Gorenjsko); *pušelj* (Dolenjska, Posavje); *snop* (Savinjska dolina, okolica Slovenj Gradca, Dravska in Mežiška dolina); *vevnik*, *vivnik* (Tolminsko); *vejnik* (zahodna Štajerska); na Goriškem in Krasu blagoslavljajo oljčne vejice, v Istri nosijo k blagoslovu tudi iz oljčnih vejic izdelane *palme* (Kotnik 1943: 30–35; Orel 1944: 324; Möderndorfer 1948: 227–235; Novak 1960: 210; Baš 2004: 59).

Sestava butar je bila v preteklosti odvisna od lokalnega rastja, verovanja ljudi v čarobno moč posameznih vrst rastlinja (primerjaj Mencej 1996; Vinšćak 2002) in ljudske simbolike njihovega števila (tri, sedem, devet, trintrideset ...). Najpogostejše sestavine butar na Slovenskem so vrba, brinje, bršljan, leska, bezeg in dren, ki jim dodajajo še drugo zelenje, ponekod cvetje, veje sadnega drevja in trte. Na Primorskem sta najpogostejša lovor in oljka, slednjo danes srečamo kot samostojno ali eno od sestavin butare tudi drugod na Slovenskem. V številnih krajih so butare krasili z jabolki, pomarančami,

Prodaja "ljubljskih butar", Ljubljana, pred drugo svetovno vojno (Dokumentacija SEM).

pisanimi trakovi, ponekod z umetnim cvetjem, prestami, klobasami, pisanimi pirhi, suhimi hruškami, figami, orehi in lešniki. V nekaterih krajih so navezali na butaro vrečico z zrnjem ali soljo, v okolici Beljaka tudi črn žametast trak, ponekod na Dolenjskem seno in krhlje semenskega krompirja ter vžigalične škatlice (Kotnik 1943: 34; Turnšek 1944: 144, 149, 154; Möderndorfer 1948: 242). Med butarami najbolj izstopajo tiste iz Ljubnega ob Savinji, ki so v obliki raznih predmetov (monštranca, plug, boben ...) in "ljubljske butare", ki so jih začeli v začetku 20. stoletja iz oblancev izdelovati v vaseh v okolici Ljubljane (Bras 1968–1969) in so jih prodajali na mestnem živilskem trgu (Židov: 1994: 119–120).

Na podeželju so ljudje v preteklosti cvetnonedeljskim butaram pripisovali posebno moč, zato so imele velik pomen tekom celotnega letnega ciklusa. Prisotne so bile v vsakdanjem in prazničnem življenju: pred raznimi nevšečnostmi so ščitile kmečki dom, povezane so bile s kmečkim gospodarstvom (poljedelstvo, živinoreja ...) in s šegami. Izoblikovane so bile predstave o tem, kako mora biti butara sestavljena in kako je potrebno z njo ravnati, da bi z njeno pomočjo dosegli zelene učinke. Nekatere predstave o čarobnih močeh butar so bile splošno razširjene, nekatere so bile bolj lokalnega značaja.

Ravnanje z butarami ob blagoslovu

Ravnanje v zvezi z butarami je bilo določeno od nabiranja sestavin do sežiga poslednjih ostankov butare. Da bi se živina poleti na paši držala skupaj, so morale biti npr. v Beli krajini leskove šibe nabrane iz enega grma, v butaro pa so jih dali toliko, kolikor so imeli goveje živine za na pašo. Ni bilo vseeno, kako so butare nosili

k blagoslovu, kaj so z njimi počeli med blagoslovom in kako so se vračali domov. V Ziljski dolini in Rožu npr. so jih morali nesti v cerkev in iz nje na rami – če bi jih držali pokonci, bi živina na paši pobežljala (Möderndorfer 1948: 232). Ko so jih otroci ali pastirji nesli v cerkev, jih niso smeli držati previsoko, da se živina na paši ne bi preveč razkropila. V več krajih na Gorenjskem so otroci med blagoslovom v cerkvi in med procesijo z butarami močno udarjali ob tla za boljše letino (Turnšek 1944: 144–145, 152). Ponekod butare na poti domov ni smel zmočiti dež, ker bi to prineslo dež tudi ob spravilu žita (Kotnik 1943: 42). V številnih krajih so fantje po blagoslovu z njimi tekli domov v veri, da bo živina, ki bo prva v vasi dobila zelenje iz butare, najbolj urna, krave tistega, ki pride prvi z butaro od maše, bolj zdrave in ne bodo bezljale. Prvi v vasi naj bi obdelali polje, prvi pokosili in poželi, imeli dober pridelek in sploh naj bi bilo pri hiši veliko sreče (Orel 1944: 324; Turnšek 1944: 1949, 150, 152, 156; Šašel, Ramovš 1936: 63; Möderndorfer 1948: 235; Kuret 1989: 122). Ponekod so že na poti domov zataknili nekaj vej v njive in travnike.

Pomembno je bilo tudi ravnanje z butaro takoj, ko so prišli domov. V nekaterih krajih so najprej z njo obkrožili hišo. V Dravski dolini npr. so z butaro trikrat tekli okoli hiše, da bi bila pri hiši sreča, na Koroškem pa so jo nesli trikrat okoli hiše, da bi bil dom zavarovan pred strelo, požarom, boleznijo in nesrečo (Orel 1944: 324; Turnšek 1944: 156; Kotnik 1943a: 65). V Lukovici pri Brezovici je tisti, ki je prinesel butaro iz cerkve, z njo trikrat udaril po hišnih vratih, da bi bil močnejši (Möderndorfer 1948: 235). Doma so marsikje z nje osmukali zelenje in ga dali živini, tako npr. na Štajerskem in Dolenjskem (Turnšek 1944: 146, 150). Ponekod so pojedli sadje z butare, v Rožu so ga dali tudi kuram, da bi bolje nesle (Šašel, Ramovš 1936: 63). Sestavine butar, največkrat oljčne vejice, so v hiši zataknili za tram, križ ali slike. Na Goriškem so npr. blagoslovljeno butaro položili na posteljo in z vejami iz nje okrasili vse podobe v hiši (Kuret 1989: 123; Turnšek 1944: 154). Butare, vejice iz butare ali iz njih narejene križce so raznesli po gospodarskih poslopih, ponekod tudi po njivah in vinogradih. Na Dolenjskem so iz oljčne vejice ali listov naredili križce, ki so jih zataknili k vsakemu poslopiju po enega, v hiši pa k vsakemu oknu. Marsikje pa so hišo in gospodarska poslopja z lesom iz butare tudi pokadili (Turnšek 1944: 156; Kotnik 1943a: 65).

Ostanek butare so v večini krajev spravili na podstrešje, kjer je hišo ščitil pred strelo, točo in uroki. Na Štajerskem je vrgel gospodar največjo butaro na streho, da bo varovala hram, manjše pa je dal v hlev k živini, v kaščo k zrnju, v vinsko klet, na njive, travnike, sadovnjake in v gozd. Večja butara je morala ostati na strehi vse leto. V Slovenskih goricah so po prihodu od maše z butaro prekrižali tudi vse mlake okoli hiše, da žabe poleti z regljanjem ne bi motile ljudi pri spanju in da bi bili ljudje in živina, ki so to vodo pili, zdravi (Turnšek 1944: 146).

Butara – zaščitnica doma

Butara je veljala za univerzalno zaščitnico doma, razširjeno je bilo prepričanje, da ga varuje pred točo, strelo, požarom, nesrečo, boleznijo, tatovi, uroki ..., zato so vsaj del butare spravili na podstrešje ali pa na hišo in gospodarska poslopja pritrdili križce iz blagoslovljenih šib (Kuret 1989: 119). V Suhi krajini so oljčne veje zatikali v hiši

Oljne vejice, zataknjene za križ, pred drugo svetovno vojno (foto: Fran Vesel, Dokumentacija SEM).

Pribijanje cvetnonedeljske butare na gospodarsko poslopje, Ljubno, 1988 (foto: Mojca Terčelj, Dokumentacija SEM).

pod strop za zaščito pred ognjem, vrbove mačice in brinje so sežigali, da bi od doma odvrnili nesrečo, čarovnice in bolezni. Na Krasu so pritrdili oljčno vejico na vsaka vrata, da bi Bog varoval vse, kar je za vrati (Orel 1944: 325). V Prekmurju so zatikali šibe iz butare v slamnate strehe, da ne bi prišlo do požara, na Štajerskem pa so jih zatikali pod okna, vrata in k studentem, "da bi hudi duh izgubil oblast na teh krajih" (Turnšek 1944: 158; Kuret 1989: 119). V Gornji Savinjski dolini so butare privezali na drevesa, kjer so ostale vse leto in varovale domačijo (Turnšek 1944: 148). Butare so imele pomembno vlogo tudi pri gradnji novega doma in selitvi v nov dom. Vejice iz butar ali iz šib izdelane križe so vzdavali v temelje hiš in gospodarskih poslopij, na Dolenjskem vsaj še okoli leta 1930. Na Koroškem so ob selitvi v novo hišo butaro postavili na hišni prag, starši pa so jih zatikali v spalnicah pri zgljavju deklet, da bi bile varne (Möderndorfer 1946: 80; Turnšek 1944: 149, 151, 157).

S pomočjo butar so od hiš odganjali kače in mravlje. Ponekod na Gorenjskem so šli otroci takoj po blagoslovu z butarami nekajkrat okrog hiše, da bi pregnali kače. Tudi na Notranjskem (v okolici Logatca) so butaro, ki so jo prinesli iz cerkve, vlekli okoli gospodarskih poslopij, da se jim ne bi približale kače. Na Dolenjskem so bili prepričani, da kače od hiše odganja že butara, ki so jo spravili na podstreho (Turnšek 1944: 149, 151, 152). V Črnem Vrhu nad Idrijo pa so na veliki četrtek pred sončnim vzhodom udarjali po vratih ali leseni strehi z bezgovo vejo iz butare v veri, da bodo varni pred kačami, do koder seže zvok udarcev (Möderndorfer 1964: 280). Da mravlje ne bi lezle v hišo, so v Suhi krajini po prihodu iz cerkve z butaro trikrat potolkli po hišnem pragu ali jo postavili za nekaj časa pred vežna vrata, v Grosupljem pa so z njo trikrat obkrožili hišo. Z brinovo vejico iz butare so udarjali na Dolenjskem, da bi mravlje zapustile hišo ali poginile (Orel 1944: 324; Turnšek 1944: 148–150; Möderndorfer 1948: 235).

Butara – zaščitnica pred hudo uro

V številnih krajih so ob grmenju in bliskanju zažigali dele butare na ognjišču, v peči ali na žerjavici, ki so jo postavljali pred hiše in na polja (Möderndorfer 1948: 241). Splošno razširjeno je bilo namreč prepričanje, da blagoslovljena butara odganja točo. Preventivno jo je odganjala že s svojo prisotnostjo v hiši, gospodarskih poslopijih, na njivah ... (Kuret 1989a: 488–489), kadar pa je pretila neposredna nevarnost neurja s točo, so bili potrebni še dodatni ukrepi, ki so temeljili na veri v posebno moč dima, ki se je kadil iz blagoslovljenega lesa. Na Štajerskem npr. so ob bližajoči nevihti na ognjišču zakurili z blagoslovljenim lesom, na zahodnem slovenskem etničnem ozemlju pa so na hišnem pragu žgali oljko iz butare in z njo proti nebu kropili blagoslovljeno vodo (Turnšek 1944: 24, 146; Möderndorfer 1946: 253). V Šentjurju so butaro najprej vrgli pod kap, da sta se nanjo usula toča in dež, nato pa dali v peč in toča naj bi ponehala. Ponekod so dali v skledo žerjavico, položili nanjo nekaj delov butare in odnesli skledo daleč stran od hiše (Möderndorfer 1946: 266–267). Kadar je gremelo, so v Suhi krajini kadili po sobah in gospodarskih poslopijih z brinjem iz butare (Orel 1944: 325). Križce iz butar so dajali na kozolce, da jih ne bi podrl veter (Möderndorfer 1948: 239). Sestavine butare so dodajali tudi smodniku, ko so s puškami ali topiči (možnarji) streljali v nevihtne

Ženska z leskovimi šibami iz butare in loncem za žerjavico ob hudi uri, Medvedica, 1948 (foto: Milko Matičetov, Dokumentacija SEM).

oblake. V okolici Tolmina so npr. smodniku dodali mačice iz butare, v Beli krajini pa je cerkovnik podkuril z butaro, kadar so streljali v oblake (Möderndorfer 1946: 261–262; Turnšek 1944: 145).

Butara – zaščitnica domačih živali

Cvetnonedeljske butare so imele pomembno vlogo pri živinoreji, saj naj bi živali ščitile pred različnimi nevšečnostmi, spremljale pa so jih tudi pri uvajanju v nove delovne naloge, pri nakupu, prodaji ... Šiba iz cvetnonedeljske butare je imela zelo pomembno vlogo pri paši, v številnih krajih so z leskovimi šibami iz butar spomladi gnali živino na prvo pašo (Orel 1944: 325). V Šentjurju so že na pusta gnali ovce na pašo s šibo iz butare. Da se pastirju v tistem letu na paši ne bi izgubila nobena ovca, je moral imeti šibo ves dan v roki (Möderndorfer 1948: 185). Ponekod, npr. na Dolenjskem, so dali v butaro posebno leskovo vejo, s katero so na jurjevo gnali živino na prvo pašo. Blagoslovljena šiba naj bi pomagala, da bi bila živina skupaj, se pridno pasla in ji nič ne bi moglo škodovati (Möderndorfer 1946: 218; Turnšek 1944: 148, 149, 150). V Beli krajini in na Štajerskem so s šibo iz butare naredili križ pred vsako živaljo, ko so jo spomladi prvič gnali na pašo (Turnšek 1944: 144, 146; Turnšek 1946: 18). V preteklosti so pasli pastirji v Savinjski dolini na prvi pašni dan z blagoslovljeno šibo; v nekaterih krajih so še po 2. svetovni vojni gnali živino na prvo pašo s tremi leskovimi vejami iz butare, da krave ne bi zbežljale (Möderndorfer 1946: 159). V Prekmurju in na vzhodnem Štajerskem je moral pastir, ki je gnal živino prvič na pašo, paziti, da šibe vsaj prvi dan ni izgubil, ker bi se mu sicer izgubila tudi živina. Pastirji iz Šentjurja so po paši s šibo prepletli jasli,

da bi se živina dobro redila. Če pastir na paši ni izgubil šibe, ni bilo strahu, da bi krave prezgodaj povrgle. Če bi pastir kako od šib izgubil, bi to v Beli krajini pomenilo, da se mu bo vse leto izgubljala tudi živina. S pomočjo šibe naj bi namreč pastir izgubljeno žival lahko našel. Marsikje so bili prepričani, da mora imeti pastir tri šibe iz istega grma ali mora tri šibe iz butare na paši zatakni v isti grm, če hoče, da bo živina na paši ostala skupaj. Na paši so z blagoslovljenimi šibami udarjali živino, da bi bila zaščitena pred zlimi silami, divjimi zvermi, strupenimi kačami in strupenimi rastlinami (Möderndorfer 1948: 240–241; Kuret 1989: 115, 120). Ko so v okolici Kobarida prvič gnali živino na pašo, so jo ob molitvi udarili z blagoslovljenimi šibami, ki jih je moral pastir nositi s seboj na pašo, dokler so bile uporabne (Turnšek 1944: 154). V Beneški Sloveniji so z blagoslovljeno šibo na paši preganjali kače, v Beli krajini pa so verjeli, da bo živina, ki je zaužila zelenje z butare, na paši varna pred gadi (Kuret 1989: 135, 142).

Ko so na Gorenjskem gnali živino na pašo na planine, so dali na hlevski prag veje iz butare, posvečena šiba pa je morala biti tudi v planinski staji, da so jo uporabili ob hudi uri. Posebno butaro so imeli v koči, da je planšarico in pastirje varovala pred zlimi silami in pred škrtati, ki bi jih lahko zvalili v prepad (Turnšek 1944: 53; Möderndorfer 1948: 232; Kuret 1998: 125).

Za srečo pri živini je morala imeti krava v okolici Velike Nedelje, ki je na Jurjevo prva stopila iz hleva, v zelenem vencu, ki so ji ga dali okoli vratu, tudi vejico iz butare (Möderndorfer 1948: 218). Na Dolenjskem so imeli posebno šibo iz butare za telička, ki je šel prvič iz hleva, križ pa so naredili z blagoslovljeno šibo tudi pred živino, ki so jo prvič vpregli. Na Gorenjskem in Koroškem so dali na hlevski prag butaro, čez katero je stopila žival, ki je prišla v hlev na novo ali so jo šli prodajat. Preko blagoslovljene šibe je morala stopiti tudi krava, kadar so jo peljali k biku (Turnšek 1944: 148, 133, 157, 153).

Butare so imele pomembno vlogo tudi pri reji čebel in perutnine. Na kmetijah, kjer je bilo čebelarstvo gospodarsko pomembno, so ponekod nesli k blagoslovu posebno butaro, ki so jo postavili k čebelnjaku, tako npr. na Štajerskem in Koroškem. Na Štajerskem so morali butaro dati k čebelnjaku, še preden so stopili v hišo, da bi čebele nabrale več medu (Turnšek 1944: 146, 156). Kjer niso imeli posebne butare za čebelnjak, so tja postavili le vejo iz butare. Da bi bile kokoši varne pred lisicami, so šli na Koroškem z butaro trikrat okoli hiše, matere pa so prepričevale otroke, da bodo potem kure nosile rdeča jajca. Za zaščito pred jastrebi pa so dali kuram pšenico ali koruzo iz vrečice, ki je bila privezana na butaro (Kotnik 1943a: 65; Turnšek 1944: 156).

Butara – zaščitnica zemljišč in pridelkov

Cvetnonedeljske butare so spremljale obdelovanje zemlje (oranje), setev, spravilo in hranjenje pridelkov. Na Pohorju so položili nekaj lesa iz butare med zrnje, ki so ga pripravili za setev, preden so šli z njim na polje, da bi žito bolje kalilo in obrodilo (Kotnik 1943: 42). Ponekod v Beli krajini so dali za srečno vožnjo in oranje v butaro lesen klin s pluga (gredeljnik) (Turnšek 1944: 145, 146). Na Dolenjskem so ob prvem spomladanskem oranju pognali krave in vole s šibami iz butar, da bi boljje vlekli (Kuret 1998: 134). Ko je šel gospodar na Notranjskem prvič orat, je dal posvečeno šibo na

žerjavico in pokadil plug in vprežno živino, v Dobropoljski dolini pa so ob prvem oranju pokadili njivo (Turnšek 1944: 149, 151). V Loški dolini so pred oranjem in setvijo z oljko iz butare pokropili vsa potrebna orodja, na Štajerskem pa je gospodar zataknil na konec njive posvečeno šibo (Möderndorfer 1943: 83; Turnšek 1944: 145).

Zelo razširjeno je bilo zatikanje vej iz butar v njive. V Slovenskih Goricah je gospodar na jurjevo v sveže posejane ogone zataknil nekaj šib iz butare rekoč: "Bodi blagoslovljena tvoja rodovitnost!" (Möderndorfer 1948: 220). Blagoslovljeno šibo ali križce iz šibe so položili v prvo brazdo, ki so jo zaoral spomladi (Turnšek 1944: 133, 151; Kotnik 1943: 42; Möderndorfer 1946: 83). Na Koroškem so na novozorane njive

Zatikanje vej iz butare v njivo, da bo bolje obrodira, Pečeje, 1987
(foto: Mojca Terčelj, Dokumentacija SEM).

zatikali šibe na tri vogale, na žitna polja pa na sredo. Ponekod so vtaknili blagoslovljene šibe na njivo, ki so jo pravkar posejali (Turnšek 1944: 133, 157; Möderndorfer 1946: 85). Med posejano žito so zatikali blagoslovljene šibe, da bi rastoče žito zavarovali pred hudo uro (Kotnik 1943: 42).

Ko so v Šentjurju sadili krompir, so najprej zasadili krljce, ki so bili v butari. V okolici Ljubljane so križce iz vej butare polagali pod sklade sena in detelje (Möderndorfer 1948: 237, 239).

V vinorodnih krajih kot npr. v Halozah so veje iz butar zatikali v vinograde, uporabljali pa so jih tudi za zaščito in večji donos sadnega drevja. V Šentjurju pod Kumom je gospodar za boljšo rodovitnost ob pustu vsa debla v sadovnjaku povezal z motvozom, s katerim je bila povezana butara (Kotnik 1943a: 61; Möderndorfer 1948: 190). V Besnici na Gorenjskem so na cvetno nedeljo dajali butare za osem dni na drevesa blizu hiš, da bi jih zaščitili pred točo in da bi boljše obrodila. Tudi v Šaleški in Dravski dolini so dajali dele butare na češnje in jabolane, da bi boljše rodile (Kotnik 1943: 31; Orel 1944: 325; Möderndorfer 1948: 239; Kuret 1989: 119). V okolici Laškega so šibe iz butare zatikali v zemljo na plazovitem svetu za zaščito pred plazovi. Na Koroškem so zatikali butare ali veje iz butar po gozdovih in pašnikih, kjer je strašilo (Turnšek 1944: 148, 157).

88

Butare so imele pomembno vlogo tudi pri spravilu pridelkov. Na Gorenjskem so dali križce v kozolce z žitom, da jih ne bi podrl vihar in da vanje ne bi udarila strela (Turnšek 1944: 153). V Razorih so pri zlaganju žita v kozolec med prve snope vpletli leskovo palico iz butare, da je ščitila pridelek pred nevihto, ko so spravljali deteljo, pa so dali na skedenj tri križčke iz leske iz butare (Möderndorfer 1946: 254–255). V Dobrepoljski dolini so polagali veje iz butare v žitnice, da bi se žito bolje ohranilo in bilo zaščiteno pred škodljivci, na Koroškem pa so dajali križe iz blagoslovljenih šib pod žitne skrinje (Turnšek 1944: 149, 155, 153). V Beli krajini so dali dele butare med žito, da se ne bi zaredili moli, na Pohorju pa med zrnje, ki so ga shranili za setev, da bi boljše raslo (Turnšek 1944: 145; Möderndorfer 1948: 237; Kuret 1998: 136). V Halozah so dali en križec iz butare na dno posode, v kateri so hranili mast (zaseko), in tri na vrh masti (Kotnik 1943: 61; Turnšek 1944: 147; Kuret 1989: 119).

Ko so v Rožu trli lan, so dali dele butare na ogenj, ki so ga zakurili v sušilni jami (Šašel, Ramovš 1936: 63; Kuret 1989: 55).

Butara kot zdravilno sredstvo za ljudi in živali

Butare oziroma njihove sestavne dele so v preteklosti uporabljali za zdravljenje ljudi in domačih živali. Preventivno in kurativno naj bi delovalo predvsem uživanje, dotikanje, kajenje in kropljenje. Ponekod so ljudje v zdravilne namene uživali mačice z ivinih ali vrbovih vej, na Štajerskem pa so jih bolniki jedli na tešče (Kotnik 1943: 41). V Ziljski dolini so dali tri ščepe zelenja z butare v košček masla in ga pojedli, da bi bili zavarovani pred uroki, omotico in nezavestjo, zlasti pa pred bolečinami v grlu (Turnšek 1944: 156). V Dobrepoljski dolini so ljudje jedli pomaranče in jabolka iz butar za zaščito pred strupenimi živalmi kot npr. kačami, v Rožu pa je sadje iz butare veljalo tudi kot dobro zdravilo zoper boleznine grla. Kdor je naredil venec iz bršljana iz butare in ga na veliko noč omočenega ovil okoli glave, naj bi bil vse leto zdrav in vesel (Turnšek 1944: 149; Möderndorfer 1948: 236, 239; Möderndorfer 1964: 280).

V Prekmurju so se morali bolniki večkrat na dan dotakniti blagoslovljenega lesa iz butare. Na Koroškem so si dajali drobec blagoslovljenega lesa v boleče uho, ob glavobolu pa so si v okolici Beljaka ovili okoli glave črn žametast trak iz butare. Prepričani so bili, da je dim butar koristen zoper protin, zobobol in revmatizem ter da varuje otroke pred božjastjo (Turnšek 1944: 154, 156–158). V Zamošanih pri Ptujju so z dimom butare

pokadili človeka, ki ga je ugriznila kača ali je bil zastrupljen (Möderndorfer 1964: 284–285). V Beli krajini so zdrobili liste oljke iz butare in jih posuli po žerjavici ter pokadili bolnika (Turnšek 1944: 145), na Koroškem so z mačicami iz butar ob praznikih pokadili po sobah, da otroci ne bi imeli božjasti, v Ortneku pa so tako pokadili šen. Boleč zob so v Podjuni pokadili z dimom žerjavice, na katero so dali mačice iz butare, v Rožu so pokadili revmatičnega bolnika z zelenjem iz butare, v Podjuni pa z mačicami (Möderndorfer 1964: 39, 137, 178, 324). Zamejski Slovenci v Italiji so z blagoslovljeno oljko kropili hudo bolne (Turnšek 1954: 24).

Butare naj bi ljudi varovale pred uroki. Da bi pred njimi obvarovali otroke, so na Koroškem ob praznikih po sobah kadili z žerjavico, na kateri so izgorevale mačice iz butare. V Ziljski dolini pa so verjeli, da je varen pred uroki tisti, ki pogoltno tri mačice iz butare (Möderndorfer 1964: 351). Tudi na Gorenjskem so oljčne vejice uporabljali za kajenje proti urokom. Če je kdo dobil urok, so prižgali vejico oljke, bolnik pa je požiral dim (Turnšek 1944: 152). V Bučah pri Kozjem so jezavega otroka zdravili tako, da so ga trikrat udarili s šibo iz butare (Möderndorfer 1964: 340).

Da bi bila živina bolj zdrava, so ji v številnih krajih dali zelenje iz butare takoj po prihodu iz cerkve. Na Dolenjskem so dali živini bršljan, da bi bila bolj zdrava, mačice pa, da ne bi dobila bolezní na vimenu. V Prekmurju je za zdrava vimena zadostovala že prisotnost butare v hlevu. V okolici Novega mesta so dali živini zelenje iz butare, da ni dobila sajavca, v Beli krajini pa, da bo varna pred gadi (Turnšek 1944: 149, 157; Möderndorfer 1948: 237). Da bi ostala živina zdrava, so ji na Koroškem dali listje z butare na veliki četrtek. V Ziljski dolini so dali bolni živini pod jezik nekaj zelenja iz butare, v okolici Beljaka pa sol iz vrečice, ki je bila na butari. Kajenje z butaro naj bi varovalo živino pred božjastjo (Turnšek 1944: 154, 156, 157). Butare so živino ščitile tudi pred uroki. Na Koroškem npr. so proti urokom ob praznikih hleve kadili z žerjavico, na kateri so izgorevale mačice iz butare, v Istri pa so živino kadili z oljčno vejo, ki je bila blagoslovljena na cvetno nedeljo (Möderndorfer 1964: 351, 411).

Uporaba butar v šegah

Butare so imele pomembno vlogo pri obeleževanju koledarskih šeg in šeg življenjskega kroga. V Robu pri Velikih Laščah so na veliki četrtek ali petek z vžigalicami, ki so bile v butari, prižgali ogenj, s katerim so pokadili hišo in okolico (Möderndorfer 1948: 242). Kjer to niso storili že na cvetno nedeljo, so na veliko soboto na vrata hiš in gospodarskih poslopjij zatikali veje, križe ali liste iz butar. Po številu križcev je bilo moč ugotoviti starost objekta. V velikonočnem tednu so ponekod dajali kravam zelenje iz butar ali pomešali mačice iz butare z otrobi in soljo ter to dali živini, da je bila deležna velikonočnega blagoslova (Kotnik 1943: 31). Na Dolenjskem je dobila živina mačice iz butare, da bi bila na paši varna pred zvermi. V Kostelu je gospodar z leskovo šibo udaril vsako žival v hlevu in vsaki dal vejico bršljana iz butare (Kuret 1989a: 164). Butara iz prejšnjega leta je opravila svoje zadnje poslanstvo na ognju, na katerem so kuhali in pekli velikonočne jedi (pirhe, mesnine, potico) za velikonočni žegen, v Prekmurju pa so z ostanki butare podkurili tudi velikonočni kres (Turnšek 1944: 145, 154–156, 158).

Na florjanovo so v Meziški dolini fantje hodili od hiše do hiše in z vejami iz butar zaneli ogenj ali iz šib naredili križ, ki so ga vtaknili v zid (Orel 1944: 335; Kotnik 1943a: 68; Möderndorfer 1946: 28). Za zaščito pred čarovnicami, hudo uro in drugimi nezgodami so na binkošti na njive zatakneli šibe ali križec iz butare in njive z vejicami iz butar kropili z blagoslovljeno vodo. Na Koroškem so dali nekaj blagosloavljenih leskovih šib zoper tatove, blisk in drevesnega črva tudi na najvišje drevo, v okolici Novega mesta pa so blagoslovljeno oljko privezali na najvišje trte (Möderndorfer 1948: 331; Turnšek 1946: 64, 67, 71, 72; Kuret 1989a: 325).

90

Na Notranjskem so ob kresu pokropili obdelane njive in vanje zatikali vejice iz butare, na Dolenjskem pa mlajčke – s cveticami opletene šibe iz butare (Möderndorfer 1948: 284–285). Dekleta iz Vavte vasi so spletala venčke iz šentjanževk in suhega zelenja iz cvetnosedelske butare. Venček so nataknilo na palico iz cvetnosedelske butare in vse skupaj odnesle na njive, da bi bile varne pred točo in da bi vse lepo raslo (Orel 1944: 339). Tudi v Šentjerneju so na palice iz butar privezali kresne šopke, ki so jih potem zatakneli na strehe in njive. Na Dolenjskem in Notranjskem so na kresni večer na njive zatikali tudi šibe iz butar, na Dolenjskem le na njive, na katerih so rasle okopavine in pšenica (Turnšek 1944: 150; Kuret 1989a: 414–415; Turnšek 1946a: 20, 21). Tudi na vnebohod ali na večer pred njim so njive in travnike pokropili ter vanje zatikali veje iz butar ali iz njih narejene križce (Möderndorfer 1948: 348).

Za božič, silvestrovo in na sv. tri kralje je bilo na Slovenskem razširjeno obredno kajenje in kropljenje hiše, gospodarskih poslopij, njiv, vinogradov in travnikov v okolici domačije z lesom oziroma vejico iz butare, na Goriškem pa so kadili in kropili z blagoslovljeno oljčno vejico (Möderndorfer 1948: 76–79; Kuret 1989a: 323–325). V Dobrepoljski dolini npr. sta šla gospodar in žena kropit in kadit po večernem zvonjenju. Iz blagoslovljenega lesa sta v manjši posodi zakurila ogenj in dala nanj kadilo. Pokadila sta vse prostore, da bi bili varni pred nesrečami in težavami (Mrkun 1934: 5). Na Dolenjskem so z vejo iz butare na božični dan gnali napajat živino (Turnšek 1944: 148). Na Koroškem so na sv. tri kralje iz blagosloavljenih šib delali križce, ki so jih pribili na vrata med napis G(ašper), M(iha/elhior), B(oltežar/altazar), da bi varovali hišo pred zlimi silami in strahovi. V Ziljski dolini so križce pribijali na tram v hiši in na tramove kozolcev (Turnšek 1944: 155, 157; Möderndorfer 1948: 143). Na Kozjaku so pred sv. tremi kralji dajali križce pred okna, vrata in v studence, da so odganjali zlega duha (Möderndorfer 1948: 238). S pušpanom in cipreso iz butare so na Štajerskem ob božiču kropili hiše in gospodarska poslopja ter njive in travnike, na sv. tri kralje pa so na vrata in okna hiš ter ob studence zatakneli križe iz posvečenih šib, da bi odgnali hudega duha (Turnšek 1943: 81; Turnšek 1944: 148). Na Koroškem so dali mačice iz butare tudi na vogal božične mize (Kuret 1989a: 314).

Butare pa so imele pomembno vlogo tudi pri ženitovanjskih in pogrebniških šegah. Na Koroškem je mati dala sinu za srečen zakon pred poroko v suknjo tri mačice iz butare, novoporočencema pa so dali križec iz butare pod zakonsko posteljo (Turnšek 1944: 157). Z vejicami iz butare so kropili umirajoče in mrliče, ponekod so vejo iz butare pomočili v vodo, s katero so umivali mrliča (Turnšek 1944: 148, 154; Turnšek 1954: 24; Orel 1944: 306). Na Dolenjskem so mrliča pokadili z vejico iz butare, preden

so ga z odra dali v krsto, z butaro pa so pokadili tudi krsto in dali pod mrliča križec iz butare. V Rožu na Koroškem so dali v krsto tri križce, narejene iz veje butare (Novak 2005: 197–198, Turnšek 1944: 157; Šašel, Ramovš 1936: 63). Tudi na Gorenjskem (Jezerko) so križe iz blagoslovljenih šib polagali mrličem v krsto, preden so jo zaprli, pa so jo še pokadili z blagoslovljenim lesom (Kuret 1989: 126). Na Koroškem je morala butara ležati na hišnem pragu, ko so mrliča nesli iz hiše. Pod Pohorjem so v butaro zatakneli nekaj cvetočih vijolic, ki so jih po blagoslovu posušili in potresali na grobove prednikov (Turnšek 1944: 147, 157).

S pomočjo cvetnonedeljskih butar so v preteklosti tudi prerokovali. V okolici Postojne je mati po prihodu od blagoslova na ogenj metala oljčne liste, ki so predstavljali posamezne družinske člane, in po gorenju ugotavljala, kako dolgo bodo živeli – če je listek hitro zagorel, naj bi posameznik dolgo živel, če je le tlel, pa ne (Peršič 2003: 27–28). Na predvečer kresa so ponekod z enoletno leskovo šibo iz butare v bližini cerkve, kapelice ali križa na razpotju naredili ris, da bi si v njem izgovorili bogastvo. Na Dolenjskem npr. so z leskovo palico iz butare na križpotju zarisali krog in naredili s šibo še krog v zraku. Kdor je ostal v risu do polnoči, je videl, kdo v vasi bo umrl in kdo se bo poročil. V Braslovčah so v ris stopili ob polnoči, poklekneli in molili (Möderndorfer 1948: 107, 325; Kuret 1989a: 369).

Druge funkcije cvetnonedeljskih butar

V preteklosti so bile butare pomemben **pokazatelj socialnega statusa lastnikov**. Premožnejši kmetje so pripravili za blagoslov več butar, ki so bile tudi večje in bolj bogato okrašene. Gruntarji z Gorenjske so npr. nesli k blagoslovu po eno butaro za ovčji, goveji in konjski hlev in eno za čebeljak. Gruntarske butare so bile velike in košate, poleg jabolk so imele tudi pomaranče. Kdor je imel večje butare oziroma več butar, je več veljal (Turnšek 1944: 152, 153; Kuret 1989: 125). Tudi na Koroškem je bila butara toliko večja, kolikor večja je bila kmetija. Naredili so tudi do deset metrov dolge, da jih je moralo nesti več fantov, ki so jih potem prislonili na zunanji zid cerkve. V Podjuni so premožni kmetje tekmovali v izdelavi najlepše in največje butare. Velike so nosili v cerkev do štirje možje (Turnšek 1944: 156; Möderndorfer 1948: 228). Tudi na Goriškem so tekmovali, kdo bo prinesel večjo butaro; bogatejši kmetje so jih do cerkve pripeljali celo z vozovi, na Pivškem pa so otroci tekmovali, kdo ima lepši šop, in se pogosto tudi stepili (Turnšek 1944: 154; Peršič 2003: 27). V Ljubnem ob Savinji, kjer imajo butare obliko raznih predmetov, so tekmovali v izdelavi oblikovno čim bolj izvirnih (Möderndorfer 1948: 231).

Cvetnonedeljske butare so v vsaki kmečki družini izdelovali za svoje potrebe, v začetku 20. stoletja pa so jih začeli v okolici večjih mest izdelovati tudi za **prodajo meščanom** in postale so izdelek domače obrti. Tako je začel okoli leta 1902 izdelovati in prodajati butare na živilskem trgu v Ljubljani neki čevljar z Orel. Ker je bil zaslužek dober, so mu sledili tudi drugi. Okrog prve svetovne vojne so začeli izdelovati butare tudi v sosednjih krajih (Bras 1968–1969: 28–29). V obdobju med obema svetovnima vojnama je bilo na ljubljanskem živilskem trgu že veliko prodajalcev butar predvsem iz okolice Sostrega, Orel, Polja in Češnjice. Meščani so kupovali butarice, ki so jih

otroci nesli v nedeljo blagoslavljat, potem pa so jih imeli doma za okras (Židov: 1994: 119–120). Izdelovanje ljubljanskih butaric kot dodaten vir zaslužka se je razširilo tudi v druge kraje in je aktualno še danes. V Pavlovčah pri Kamniku npr. pred cvetno nedeljo izdelujejo ljubljanske butarice in jih prodajajo po domovih. Pred leti so jih pletli v skoraj vsaki pavlovški hiši, zaradi skromnega zaslužka, konkurence in pomanjkanja časa pa je zdaj izdelovalcev vse manj (Vošnjak 2000: 38).

Izdelovanje cvetnonedeljskih butar za prodajo je znano tudi med okoličani nekaterih drugih slovenskih mest. Med Slovenci v okolici Trsta npr. so jih v preteklosti izdelovale predvsem prebivalke Proseka in Kontovela, ki so oljčne vejice krasile z barvnimi trakovi in podobnicami svetnikov, konec 20. stoletja pa je oljčne vejice za prodajo krasilo le še nekaj žensk iz Proseka (Bna.: 1992: 2).

Nekatere nove funkcije cvetnonedeljskih butar

Konec 20. stoletja so se začele v Evropi pomembne politične in družbene spremembe, ki so se odražale tudi v šegah in praznikih. V Sloveniji so šege, zlasti verske, znova dobile vidno mesto v javnem življenju (Šega 2001: 108), med njimi tudi obeleževanje cvetne nedelje. V številnih krajih je postala cvetna butara predmet tekmovanja: domačini med seboj ali s sosednjimi kraji tekmujejo v izdelavi najlepše, največje, najmanjše, najbolj izvirne ... butare (primerjaj Kuhar 1994: 12; Podjed 1999: 15). V Ljubnem ob Savinji so npr. obudili tekmovanje v izdelovanju oblikovno čim bolj domiselne butare. Po osamosvojitvi Slovenije so začeli v številnih krajih izdelovati tako imenovane butare velikanke, vendar ne z namenom dokazovanja socialnega statusa, temveč iz tekmovalnih nagibov in iz želje po uvrstitvi v Guinnessovo knjigo rekordov. V izdelavo tovrstnih butar so največkrat vključeni domači fantje, moški, gasilci ..., ponekod pa tudi skoraj celotne lokalne skupnosti. Poglejmo nekaj primerov.

V Zavrhu nad Dobrno je skupnost tamkajšnjih prebivalcev začela izdelovati butare velikanke leta 1992. Prvo leto je butara merila 28 metrov, leta 1993 39 metrov in leta 1994 50 metrov. Leta 1995 so izdelali 57 metrov dolgo butaro, ki jo je k blagoslovu neslo 36 mož. Zaradi velikosti in teže so jo položili kar na stopnišče ob cerkvi (B. P. 1995: 2). Leta 1996 so izdelali 61,38 metra dolgo butaro, s katero niso želeli tekmovati le s sosednjimi kraji, temveč so se hoteli vpisati tudi v Guinnessovo knjigo rekordov (F. K. 1997: 10), kar pa jim zaradi pomanjkljive dokumentacije ni uspelo. Ponovno so se prijavi leta 1997 z butaro, ki je merila 64,88 metra in tehtala tri tone; k blagoslovu jo je neslo 48 domačinov. Izdelavo in blagoslov butare so tokrat ustrezno dokumentirali in z njo prišli v Guinnessovo knjigo rekordov. Po blagoslovu so jo razžagali in delčke razdelili med domačine (A. L. 1997: 5).

V Guinnessovo knjigo rekordov pa je prišla še ena slovenska butara. Leta 1995 so v Dolgih Njivah pri Voličini ustanovili društvo Presmec in začeli z izdelovanjem butar velikank. Leta 1999 so izdelali 303,80 metra dolgo butaro, ki jo je k blagoslovu v cerkev v Voličino neslo 88 domačinov. Izmerit jo je prišla posebna komisija, ki jo je uvrstila v Guinnessovo knjigo rekordov (Milošič 1999: 1). V naslednjih letih so se člani društva Presmec preskušali v izvirnosti obeleževanje cvetne nedelje. Tako so npr. leta 2001 izdelali 2001 butaro (tokrat seveda manjše) in jih nesli k blagoslovu na posebnih lesenih

Butara in oljna vejica na grobu, Dvor pri Polhovem Gradcu, 2004 (foto: Nena Židov).

podstavkih. Leta 2002 so izdelali najdebelejšo butaro (s premerom 4,5 metra), dve leti kasneje pa so s pomočjo številnih domačinov uprizorili Jezusov prihod v Jeruzalem. Zaradi delovanja društva Presmec so začeli na cvetno nedeljo v Dolge Njive prihajati tudi ljudje iz drugih krajev.

Poleg tekmovanja s sosednjimi kraji in vsakoletnega preseganja samih sebe pa ima izdelovanje butar velikank, v katero je za kar nekaj časa, včasih tudi več mesecev, vključena skoraj celotna lokalna skupnost, tudi družabni pomen (primerjaj Detela 2000: 14). V Uršnih selih na Dolenjskem so npr. prvič izdelali butaro velikanko leta 1995, ko je merila 17 metrov, leta 1996 je merila 34 metrov, leta 1998 že 131,3 metra in leta 2000 kar 250,5 metra. Za izdelavo slednje so uporabili kar šest ton materiala (smrekove sušice, bršljan, brinje, smrekove in borove vejice, pušpan, okrasno grmičevje, spomladansko cvetje in sadje). K blagoslovu jo je neslo 170 vaščanov in prijateljev iz okoliških vasi. Pri njeni izdelavi so sodelovali starejši in mlajši prebivalci Uršnih sel. *“Za izdelavo butare smo se odločili ne zaradi rekorda, ampak zaradi druženja krajanov. Za naš kraj butara predstavlja simbol prijateljstva in medsebojne pomoči, ki ne sme nikoli zamreti.”* (Z. L. D. 2000: 1) V nekaterih krajih so razvili posebne rituale, ki spremljajo izdelavo in blagoslov butar velikank.

Sklep

Zaradi vere v njihovo magično moč so bile cvetnonedeljske butare v preteklosti na podeželju stalne spremljevalke vsakodnevnega in prazničnega življenja. Po drugi svetovni vojni je sicer začela vera v njihovo čarobno moč nekoliko zamirati, blagoslov butar pa se kot predpisan cerkven obred še vedno izvaja. Marsikje na podeželju ljudje še vedno vejice iz butar ali oljčne vejice zatikajo za nabožne podobe ali križ in butare do naslednjega leta hranijo na podstrehi. Še vedno je moč najti kmete, ki butare, veje ali križe zatikajo v hleve, na gospodarska poslopja in v njive. Do njiv se včasih odpeljejo kar z avtomobili. Ponekod, tako npr. v okolici Sevnice, so konec 20. stoletja butare še vedno uporabljali za zaščito pred neurjem (Terčelj 1989: 173). Na podeželju jih ljudje večinoma še vedno izdelujejo sami, nekaterim pa izdelovanje butar predstavlja tudi občasen (dodaten) vir zaslužka; predvsem "ljubljske butare" pa so postale tudi turistični spominek (Gruden 2002: 7).

V zadnjem času pred cvetno nedeljo izdelujejo butare tudi znotraj veroučnih skupin in v župniščih (Stritar 1996: 5). Prikazi izdelovanja butar so našli svoje mesto v nakupovalnih centrih, butare se pojavljajo na velikonočnih razstavah. Kupujejo jih tudi ljudje, ki sicer niso verni in jih tudi ne nesejo k blagoslovu, temveč jih imajo le za dekoracijo doma, srečujemo pa jih tudi na grobovih (npr. Peršič 2003: 28). Butare, ki so bile v preteklosti odraz socialnega statusa lastnika, so danes ponekod postale predmet tekmovanja, v nekatere kraje pa izdelava tamkajšnjih butar privablja tudi obiskovalce od drugod.

LITERATURA IN VIRI

A. L.

1997 Tri tone težka in 64,88 metra dolga butara: v Zavrhu spet kandidirajo za vpis v knjigo rekordov. *Večer* 53, št. 68 (24. 3.), str. 5.

BAŠ, Angelos (ur.)

2004 *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bna

1991 Oljčne vejice so že nared. *Primorski dnevnik* 47 (11. 4.), str. 2.

B. P.

1995 Butara, ki jo je moralo nesti kar šestintrideset mož. *Republika* (11. 4.), str. 2.

BRAS, Ljudmila

1987 Butarica. V: Marjan Javornik (ur.): *Enciklopedija Slovenije 1: A-Ca*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 408.

1968–1969 Izdelovanje cvetnih butaric v okolici Ljubljane. *Slovenski etnograf* 21–22, str. 25–44.

DETELA, Jasmina

2000 Bil je že daljši, a tokrat bo stal pokonci! *Večer* 56, št. 88 (14. 4.), str. 14.

F. K.

1997 Letošnja bo še večja od lanske: fantje iz Zavrha spet sestavljajo veliko butaro. *Večer* 53, št. 66 (21. 3.), str. 10.

FRAZER, James Georg

2001 *Zlata veja: raziskave magije in religije*. Ljubljana: Nova revija.

GRUDEN, Mateja

2002 Novi ljubljanski spominki. *Delo* 44, št. 61 (15. 3.), str. 7.

KOTNIK, France

1943 Presnec. *Etnolog* 16, str. 29–43.

1943a *Slovenske starosvetnosti: nekaj zapiskov, orisov in razprav*. Ljubljana: Svet.

- KUHAR, Boris
 1992 Cvetnonedeljske butarice imajo še vedno posebno moč. *Delo* 36 (10. 4.), str. 10.
 1994 Traktor še ne je bršlina. *Delo* 38 (29. 3.), str. 12.
- KURET, Niko
 1989 *Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime: prva knjiga*. Ljubljana: Družina.
 1989a *Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime: druga knjiga*. Ljubljana: Družina.
- KVAS, Slavko
 1994 Najvišja butara v Sloveniji. *Kmečki glas* 50 (6. 4.), str. 5.
- LOŽAR - PODLOGAR, Helena
 1997 Cvetna nedelja. Prazniki in običaji. *Gea* 7, št. 3 (marec), str. 42–43.
- MENCEJ, Mirjam
 1996 Vrba – posrednik između ovog i onog sveta. *Kodovi slovenskih kultura* 1, str. 31–35.
- MILOŠIČ, Franc
 1999 Velikanski presmec. *Delo* 41, št. 72 (29. 3.), str. 1.
- MÖDERNDORFER, Vinko
 1946 *Verovanja, uvere in običaji Slovencev: narodopisno gradivo. Knj. 5, Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha*. Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
 1948 *Verovanja, uvere in običaji Slovencev: narodopisno gradivo. Knj. 2, Prazniki*. Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
 1964 *Ljudska medicina pri Slovencih*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- MRKUN, Anton
 1934 Narodopisno blago iz Dobropoljske doline. *Etnolog* 7, str. 1–37.
- NOVAK, Anka
 2005 Slovo v Dobropolju. *Etnolog* 15, str. 179–203.
- NOVAK, Vilko
 1960 *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- OREL, Boris
 1944 Slovenski ljudski običaji. V: Rajko Ložar (ur.): *Narodopisje Slovencev 1*, Ljubljana: Klas. Str. 263–349.
- PERŠIČ, Magda
 2003 *Šege na Pivškem: praznični čas in praznovanja v koledarskem letu*. Postojna: Notranjski muzej.
- PODJED, Dan
 1999 Kdo ima najdaljšo, kdo najlepšo? *Kmečki glas* 56, št. 13 (31. 3.), str. 15.
- STRITAR, Aleša
 1996 *Zelenje cvetne nedelje*. Celje: Mohorjeva družba.
- ŠAŠEL, Josip, Fran RAMOVŠ
 1936 *Narodno blago iz Roža*. Maribor: Zgodovinsko društvo.
- ŠEGA, Polona
 2001 Ob raziskovanju šeg in praznikov na Slovenskem v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 41, št. 3–4, str. 108–110.
- TERČELJ, Mojca
 1989 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje. Občina Sevnica*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- TURNŠEK, Metod
 1943 *Pod vernim krovom: ob ljudskih običajih skozi cerkveno leto. Knj. 1, Od adventa do posta*. Ljubljana: Družba sv. Mohorja.
 1944 *Pod vernim krovom: ob ljudskih običajih skozi cerkveno leto. Knj. 2, Post in velika noč*. Ljubljana: Družba sv. Mohorja.
 1946 *Pod vernim krovom: ob ljudskih običajih skozi cerkveno leto. [Knj. 3], Od jurjevega do kresa*. Trst: Goriška Mohorjeva družba.
 1946a *Pod vernim krovom: ob ljudskih običajih skozi cerkveno leto. [Knj. 4], Od kresa do adventa*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
 1954 *Od morja do Triglava: narodopisni zapiski iz slovenskega obrobja: druga knjiga*. Trst: Zgodovinsko-narodopisni inštitut.

VINŠČAK, Tomo

2002 *Vjerovanja o drveću u Hrvata: u kontekstu slavističkih istraživanja*. Naklada Slap: Jasterbarsko.

VOŠNJAK, Anita

2000 Na cvetno nedeljo cvetejo butarice. *Dnevnik* 50, št. 102 (13. 4.), str. 38.

Z. L. D.

2000 Na Uršnih selih so butaro pletli mesec dni. *Delo* 42, št. 90 (17. 4.), str. 1.

ŽIDOV, Nena

1994 *Ljubljanski živilski trg: odsev prostora in časa (1920–1940)*. Ljubljana: Viharnik.

BESEDA O AVTORICI

Nena Židov, dr., je muzejska svetovalka in kustodinja za socialno kulturo v Slovenskem etnografskem muzeju. V letih 1997–2003 je bila urednica muzejske periodične publikacije *Etnolog* in več let urednica knjižne zbirke *Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja*. Doktorirala je z nalogo *Alternativna medicina v Sloveniji, Etnološki vidik* (1996). Objavila je knjigi *Ljubljanski živilski trg* (1994) in *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991). V Sloveniji in tujini je objavila vrsto člankov. Ukvarja se s preučevanjem ljudske in alternativne medicine, ljudskega prava in šeg.

ABOUT THE AUTHOR

Nena Židov, Ph. D., museum adviser, curator of social culture in the Slovene Ethnographic Museum. She was the chief editor of the museum's periodical *Etnolog* from 1997–2003 and of the collection *Library of the Slovene Ethnographic Museum* for several years. She obtained her Ph. D. degree with a dissertation entitled *Alternative medicine in Slovenia – The ethnological aspect* (1996). Dr. Židov has published two books: *Ljubljanski živilski trg* (1994) and *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991), as well as many articles in Slovenia and abroad. Her research activities focus on folk and alternative medicine, common law, and customs.

SUMMARY

THE USE OF PALM SUNDAY BUNDLES IN THE SLOVENE COUNTRYSIDE

Palm Sunday bundles differ in composition and shape in the different regions of Slovenia and they also have different names. In the past the composition of the bundles depended on the local flora, people's belief in the magic power of individual plants, and the folk symbolism of their number. People attributed special powers to Palm Sunday bundles blessed in church in the past, and they were therefore important in the countryside as part of the annual cycle. This led to the origin of ideas about their magic power and rules how to handle them.

Bundles were part of people's everyday and festive life. They were held to be universal protectors of the home and the belief was widespread that they protected the home against hail, lightning, fire, disaster, diseases, thieves, spells, and the like. When thunder and lightning approached, people in many places burned parts of the bundle in the fireplace, the oven, or on embers put out in front of the house, and in the fields, believing that the blessed bundle would ward off hail. Palm Sunday bundles had a particularly important role in animal husbandry because they were supposed to protect the animals against various dangers, and they were therefore used on the pastures, when teaching animals new jobs, and when buying or selling livestock. Palm Sunday bundles accompanied tillage (ploughing), sowing, harvesting, and the

storage of the crops. Individual elements of the bundles were used to heal people and domestic animals in the past. They had an important role in marking life-cycle customs, and they were also used in fortune telling.

In the past, the bundles were an important indicator of the social status of their owners, and in the environs of major towns the production of bundles for selling them to townspeople was an additional source of income. After the Second World War, the belief in the magic power of the bundles declined but their blessing as a compulsory church rite is still performed. Traditional ways of using the bundles are still alive in many places. In the late 20th century, Palm Sunday bundles obtained new functions. Demonstrations of how they were made found their way to shopping centres, and bundles also feature in Easter exhibitions and as tourist souvenirs and ornaments. They also became the subject of contests. An example is the contest who will make the largest bundle and two Slovene bundles have been entered in the Guinness Book of Records.